

UDK: 07(497.5) »1971«
949.75 »1971«
Pregledni članak
Primljeno: 5. I. 1998.

Pravaška *Hervatska* o prilikama u Vojnoj krajini 1871. Godine*

JASNA TURKALJ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autorica na temelju analize članaka u pravaškom tjedniku *Hervatska* ukazuje na brojne probleme koji su u razdoblju neposredno pred ustanak u Rakovici 1871. pojačavali već ionako prisutno nezadovoljstvo pučanstva Vojne krajine.

Pravaško glasilo *Hervatska*, poslije obustavljanja izazvanog Starčevićevim člankom *Ukinutje granice*, ponovno se pojavljuje 1. siječnja 1871. godine. Od tada *Hervatska* kao tjednik izlazi do 8. listopada iste godine, odnosno do ustanka u Rakovici. Vlasnik i izdavač, u dva broja i odgovorni urednik, bio je Eugen Kvaternik. U većini brojeva urednik je bio odvjetnik Vjekoslav Bach, sin časnika iz Vojne krajine. Samo u posljednjem broju izdavač i urednik bio je Fran Matasić. Ponovnu pojavu *Hervatske* pravaški orijentirani Krajišnici popratili su izrazima zadovoljstva i čestitkama što se pojavio list kojemu je svrha »celokupnost i neovisnost hervatske države« i u kojem će i oni moći »svoje vaje odkriti«, jer i Krajina je »dio bezakonjem odcepljen od svoje matere zemlje, države hervatske«. ¹ Dopisi u kojima se pozdravlja izlaženje glasila Stranke prava stizali su u uredništvo iz raznih dijelova Krajine. ² *Hervatska* im je bila dokaz i jamstvo da još »ima muževah, koji uz svu vrevu prodanih mešinah visoko derže barjak hervatski«. ³

Hervatska je tijekom 1871. objavila znatan broj priloga kojima ukazuje na goruće probleme u Vojnoj krajini. Kao i Starčeviću i Kvaterniku tako je i njihovim sljedbenicima u Krajini krajnji i neupitni cilj, slobodna, nezavisna i cjelovita hrvatska država, bio ujedno i polazište u razmatranju i ocjeni prilika u Krajini 1871. godine.

* Dio ovog rada koji se odnosi na gospodarske probleme Vojne krajine 1871. godine autorica je objavila u članku »Gospodarska problematika u listu *Hervatska* 1871. godine«, *Časopis za suvremenu povijest*, broj 1–2, Zagreb, 1996.

¹ »Dopisi-Belovar«, *Hervatska*, 8. siječnja 1871./br. 2.

² »Dopisi-Karlovac«, *Hervatska*, 8. siječnja 1871./br. 2; »Dopisi-Iz gornje krajine«, *Hervatska*, 15. siječnja 1871./br. 3; *Dopisi-Varaždin*, *Hervatska*, 22. siječnja 1871./br. 4.

³ »Dopisi-Iz gornje Krajine«, *Hervatska*, 15. siječnja 1871./br. 3.

Svi problemi Krajine, koji su doista, kao što ćemo vidjeti, bili mnogobrojni te su zadirali u sve sfere života, bili su po ocjenama dopisnika posljedica toga što »Krajina sužnjuje kriegsministerialnoj vladavini«,⁴ pa se stoga u svim priložima, bez razlike, traži ukidanje Krajine ili, kako izrijekom kaže jedan dopisnik *Hervatske*: »Narod krajiški, u vojničkom jarmu, koj mu je kroz vekove i kerv i imetak izsisao, zaista nema preče ni želje ni potrebe, nego da se toga jarma oslobodi, da se Krajina razvojači i u pravu ustavnost privede. Nu pokraj toga istina je i to, da je u Krajini i među samim pukom mnogo nezadovoljstva, pače ogorčenosti pobudila ona vest, da će se Krajina samo k u s po k u s razpustiti.«⁵ Dok 1869. odluku o djelomičnom ukidanju Vojne krajine, koja je pokrenula val nezadovoljstva među Krajišnjicima, Stranka prava u načelu prihvaća, »iako bi najvolili da se sva granica najednom ukine«, dobro je »da se makar jedna duša izhodi prokletstvu« ako u tom trenutku drugo nije moguće,⁶ dopisnik *Hervatske* iz Gornje krajine 1871. ističe da Krajišnici u djelomičnom ukidanju Krajine vide »nečisti posao« Mađara koji žele »Krajinu slomiti komad po komad«.⁷ Drugim riječima, Mađari žele imati Krajinu pod svojom vlašću, ali razvojačenjem i ujedinjenjem cijele Krajine previše bi se osnažilo ionako prisutno nezadovoljstvo Hrvata Banske Hrvatske. Kao i u cijelom razdoblju od Austro-ugarske nagodbe 1867., Krajina još uvijek odbacuje mogućnost ujedinjenja s Banskom Hrvatskom, »koja služi Magjarom« i čiji se položaj razlikuje od položaja Krajine samo u tome »da sa krajiškom imovinom tuđjanin gospodari bez njezina znanja i zvanja; a u onih drugih kuših Hervatske kad što pita al nikad nemari za odgovor«.⁸ Nagodbu su pravaši ocjenjivali kao gubitak suvereniteta, pa je stoga ni sljedbenici u Krajini ne priznaju, ističući da ne žele »iz dosadanjega nesnosnoga i sramotnoga stanja jednostavno po komandi ... prestupiti u drugo opet nesnosno i sramotno stanje«.⁹ Rješenje koje Krajišnici-pravaši prihvaćaju i koje javno iznose jest, dakle, »da predjemo u pravi ustavni život«. Oni traže »da se Krajina, c e l a, razvojači što prije« te u tu svrhu žele »da s l o b o d n o m voljom izaberu svoje zastupnike,... – n a p r a v i, u s t a v n i, skupni hervatski sabor, koj bi ih imao sa ostalom braćjom opet sjediniti u slobodi, u sreći«.¹⁰ Zahtjev za povratkom u pravu, hrvatsku ustavnost sadrži pojam cjelokupnosti i samostalnosti, tj. prava da Hrvatska ustavnom inicijativom Hrvatskog sabora, Sabora cjelokupnog hrvatskog naroda, dakle i onoga u Krajini, izražava suverenu volju naroda predstavljenu slobodno, od naroda izabranim zastupnicima. Dakle, ne Sabor koji će Austrija sebi »skomandirati«, nego samo onaj u koji će biti pozvani pravi zastupnici naroda koji će uređivati svoju domovinu po svojoj volji. Krajišnici su uvjereni da će se takav Sabor »bez koga se o granici ništa

⁴ »Dopisi-Iz Like«, *Hervatska*, 19. ožujka 1871./br. 12.

⁵ Isto kao u bilj. br. 3.

⁶ A. Starčević, *Ukinutje granice*, Djela Dra. Ante Starčevića, Knjiga III., Znanstveno-političke razprave, Zagreb, Pretisak 1995., str. 252.

⁷ Isto kao u bilj. br. 3.

⁸ »Dopisi-Iz Like«, *Hervatska*, 19. ožujka 1871./br. 12.

⁹ Isto kao u bilj. br. 3.

¹⁰ Isto kao u bilj. br. 3.

trajna, zakonita stvoriti nemože« izjasniti kao i 1861. godine.¹¹ Sve odluke koje se donesu bez Krajišnika, kao što je bilo »izdajstvo 1866.«,¹² a potom i Nagodba,¹³ njih ničim ne obvezuju i oni ih ne priznaju. To načelo *Hervatska* zastupa i u ocjeni obnovljenih austro-ugarskih pregovora u Beču (26. I. – 14. V. 1871.), kojima se pripremala odluka o ukidanju Vojne krajine. Krajinom opet »pazare« Nijemci i Mađari, opet su »bez Hervatah, račune napravili«, ističu pravaši, no Krajina »zakonom pravovaljanim« ne priznaje odluke »po narodu nepozvani zastupnici odluče«.¹⁴ Mađari su, procjenjuje *Hervatska*, između bata i nakovnja. Srbija pruža ruku Mađarima da se Hrvati u Monarhiji »tim krepčije zaslužnje« da bi oni mogli što lakše oteti Bosnu i Hercegovinu, a potom i Srijem, Krajinu i Dalmaciju, ali Mađari ne žele na Dunavu i Savi »čila i sjedinjena Serba« koji i ovamo k »braći namiguje«, i to umjesto rastrganih Hrvata. S druge strane, i Mađari i Nijemci boje se ojačalih Hrvata. Stoga Mađari računaju da će se vraćanjem Krajine, u kojoj ima i Srba i Hrvata, u Hrvatskoj ta »braća gledati kao pas i mačka«, ali dok Srbi nemaju Bosnu, »serbež hervatski« nije pogibeljan. Nijemci su pak prihvatili načelo raspusta Krajine uvjereni da će, kad dođe do razvojačivanja, izbiti sukob Hrvata i Mađara, ali i Hrvata i Srba, a posljedica tih sukoba bit će ostanak Krajine.¹⁵ Vijesti da je u Zagrebu održan sastanak pukovnika gornjokrajiških pukovnija, na čelu s generalom Rosenzweigom, na kojem se vijećalo o ukinuću Krajine, *Hervatska* nije pridala nikakvu važnost, jer pravaši su čvrsto vjerovali da Austrija »ne odpusti Krajine s dobre volje nikada«.¹⁶ Premda je pravaška propaganda, po pitanju Krajine, usmjerena i protiv Mađara, glavna oštrica uperena je protiv Austrije, tj. Švabe koji je od Krajine učinio »tamnicu austrijansku«, pa stoga glasovima o reformama, štoviše i o manifestu o ukidanju Krajine vjerovati mogu samo oni koji nepoznaju njegovu »veru i darove«.¹⁷ Mnogi dopisi iz Krajine bjelodano su ukazivali na brojne probleme koji su Krajišnike tištili pod tuđinskom vlašću. Postojeće prilike u Krajini pružale su im dovoljno razloga da sumnjaju u namjere i već toliko puta davana, a nikad ispunjena, obećanja Beča.

Više dopisa objavljenih u *Hervatskoj* 1871. posvećen je problemu krajiških šuma. Pitanje tih šuma razmatra se u okviru prometne politike, koju su Beč do Nagodbe, odnosno Budimpešta u nagodbenom razdoblju provodili u Bansknoj Hrvatskoj i u Vojnoj krajini isključivo prema svojim interesima i potrebama. Austro-ugarskom nagodbom neriješeni status Krajine doveo je do sukoba konkurentskih prometnih koncepcija Beča i Pešte, koji dodatno zaoštava pitanje nadležnosti u eksploataciji krajiških šuma, čijom su se pro-

¹¹ »Dopisi-Iz banske granice«, *Hervatska*, 14. svibnja 1871./br. 20; Dopisi-Glina, *Hervatska*, 29. siječnja 1871./br. 5.

¹² »Dopisi-Iz ogulinske Krajine«, *Hervatska*, 30. srpnja 1871./br. 31.

¹³ Isto kao u bilj. br. 3.

¹⁴ »Krajiško pitanje pred Nemci«, *Hervatska*, 16. travnja 1871./br. 16; »Dopisi-Od Dinare«, *Hervatska*, 4. lipnja 1871./br. 23.

¹⁵ Isto kao u bilj. br. 14., »Krajiško pitanje pred Nemci«.

¹⁶ Isto.

¹⁷ »Dopisi-Iznad Kapele«, *Hervatska*, 4. lipnja 1871./br. 23.

dajom trebala osigurati sredstva za gradnju tih prometnica. Spor između Austrije i Ugarske oko krajiških šuma 1869. razbuktao se u ekonomskim i političkim motivima determiniranu bitku za cijelu Krajinu, a okončan je tek u prosincu iste godine sporazumom poznatim pod nazivom Krajiške punktacije. Između ostalog, sporazumom se određuje da će se kapital od prodaje 30.000 jutara hrastovih šuma upotrijebiti za gradnju željeznica i kanala u Krajini, te da se ubuduće prodaja krajiških šuma može provoditi na osnovi sporazuma između Beča i Pešte.¹⁸

Uređivanje prometne politike bez uvažavanja interesa hrvatskog područja bilo je u *Hrvatskoj* podvrgnuto oštroj kritici. Već u prvom broju jedan dopis iz Krajine osvrće se na 1869. godinu i na pitanje prodaje krajiških šuma, te obećanja da će se novac od prodaje upotrijebiti za boljitak Krajine, što, zaključuje se, »ostade pusta tlapnja i obsena«. Dopisnik upozorava da se krajiške šume »revno razprodaju i kerče« i da ih je već prodano za blizu milijun forinti, ali taj kapital neće biti upotrijebljen kao što je obećano, nego »tako da to silno narodno blago jednostavno vojska u god. 1871. proždere«, kao što je učinila i 1870. Osvrćući se nadalje na prosvjed organa ugarske vlade *Pesther Lloyd* protiv takvog postupanja ratnog ministarstva, pisac članka ga proglašava lažnom brigom, jer mađarsko »prijateljstvo« prema Hrvatima »dočima i počima samo kod njihove vlastite koristi.«¹⁹ I u rubrici *Mađarske gusle* dio jednog većeg članka posvećen je problemu krajiških šuma i s njim povezanom pitanju željeznica. U članku se napominje da su pravaši svoje mišljenje o »kriegerministerialnoj« željeznici (Beč – Split) već izrekli u *Hrvatskoj* (vidi »sustav Slavoserbah«), koja, kada bi i bila izgrađena, služila bi upropaštavanju šuma, kao što će i »mađarsko-rečka«²⁰ »svoj dio u istu sverhu doprineti«. Autor smatra da bi bilo suprotno hrvatskom državnom pravu krajiške šume, nakon što se oslobode iz »švabskih pandža«, izručiti na milost i nemilost ugarske države. Upravo »r e č k o p i t a n j e i š u m e h e r v a t s k e« što leže između Dunava i Velebita zauzimaju prvo mjesto među brojnim pitanjima koja hrvatski narod mora riješiti s Mađarima, te zaključuje da bi Hrvati od tog »masnog zalogaja« znali otjerati »brata i nebrata.«²¹

Osim u okviru analize željezničko-prometne problematike, *Hrvatska* se problemom krajiških šuma bavi i s drugog aspekta. Mnogi dopisi koji stižu s krajiškog područja govore o posljedicama austrijske uprave nad šumama, zloupotrebama i izigravanju zakonskih odredbi, nepoštivanju propisima određenih prava krajišnika glede korištenja šuma. Prava Krajišnika²² bila su

¹⁸ Opširnije o bici za krajiške šume i kapital potreban za gradnju željeznica vidi: M. Valentić, *Vojna krajina i pitanje njena sjedinjenja s Hrvatskom 1849–1881.*, Zagreb 1981, str. 152.–166.; Isti, »Osnovni problemi prometne integracije i jadranske orijentacije hrvatskog poduzetničkog građanstva u XIX. stoljeću«, *Povijesni prilozi* 9 (1), Zagreb 1990., str. 37.–81.

¹⁹ »Dopisi-Iz banske granice«, *Hrvatska*, 1. siječnja 1871./br. 1.

²⁰ Dionica pruge Karlovac – Rijeka počela se graditi 1869. Ona će upotpuniti željezničku prugu Budimpešta – Rijeka preko Zagreba i Karlovca.

²¹ »Mađarske gusle«, *Hrvatska*, 22. siječnja 1871./br. 4.

²² D. Pavličević, »O agrarnim odnosima u Banskoj Hrvatskoj (1860.–1873.)«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 21., Zagreb 1988., str. 75.; M. Valentić, *Vojna krajina*, n. dj., str. 43., 225.–226., 259.–261.

regulirana starim propisima po kojima su dobivali besplatan ogrjev i građu, što im je 1850. bilo i potvrđeno posebnim zakonom. Međutim, već 1860. Zakonom o šumama u Krajini uvedena su ograničenja koja su izazvala nezadovoljstvo Krajišnika, i to osobito ona koja su se odnosila na tov svinja i besplatno dobivanje drveta za ogrjev.

Dopisi koji su stizali u uredništvo *Hervatske* iz Krajine upozoravali su na masovno pustošenje krajiških šuma. S izvora Otešice dopisnik javlja da se »batale ne samo one šume koje se putem javnih glasilah prodaju, već i onakove koje se bez oglasah napose terže«,²³ u prilogu iz Gospića čitamo da Krajišnik ne smije ni kolac odsjeci, »a iz naših šumah na milione odlazi u tudje zemlje, u tudjinske ruke«. ²⁴ Od Velebita stiže vijest da krajiških šuma »svakim danom nestaje«, a upravo se spremaju i »naše velebičke šume poraziti, te silnimi novci svoje žepove naterpati«. ²⁵ U Banskoj i Gornjokarlovačkoj krajini »jedva mine koji dan, da se ne razpisuje razprodaja velikih kolikoćah drveta«. ²⁶ Dok su Hrvati sami gospodarili svojim planinama, one nisu bile puste i gole kao što ih je danas već »premnogo«, ²⁷ zapravo u Krajini šuma »već nema«. ²⁸ Dopisnik od Velebita smatra da je takvo jadno stanje posljedica i krivnja »samovolje austrijske«, jer u Krajini nema ni reda, ni zakona, ni pravne države. ²⁹ Šume su bile vitalni interes krajiškog stanovništva, jer mu je drvo bilo nužno za zadovoljavanje raznovrsnih potreba u svakodnevnom životu. Graničar jede drvenom žlicom, pije iz drvene čaše, zdjela i pladanj su mu drveni, a drvo mu treba i za gradnju kuće i za izradu raznih alata. Nakon što je ovako opisao ulogu i značaj drva u životu Krajišnika, dopisnik ukazuje na postojeće stanje i činjenicu da »Švaba«, usprkos tome što je sam stvorio propise po kojima graničari trebaju iz šuma dobivati sve što im je potrebno za gradnju i ogrjev, ta zakonska prava u stvarnosti izigrava, »pa ni deseto nismo redovito dobili«. ³⁰ Krajišnik iz šume nije smio slobodno uzeti drva ni kada ni koliko mu je trebalo, a još manje je smio prodavati za svoju korist. Osim toga, drvo koje bi i dobio obično je bilo tako loše kvalitete da se nije moglo koristiti za gradnju, pa čak ni za loženje, a bilo je u takvim zabitima iz kojih ga je bilo teško, gotovo nemoguće izvući. ³¹ Posljedica takvog stanja bio je i pad moralnosti kod krajiškog stanovništva. Upućeni da se snalaze kako znaju i umiju, Krajišnici su se sve više odavali krađi i hajdučiji, ulazili u šume »nasilno i potajno«, te sjekli drveće koliko i kakvog im treba, na što je vlast odgovarala sve težim globama i kaznama. ³² Štoviše, za istrebljivanje hajduka, bez »svake točnosti iztrage« i bez pitanja za razloge koji Krajišnike gone u hajdučiju, dijelilo

²³ »Dopisi-S izvora Otešice«, *Hervatska*, 4. lipnja 1871./br. 23.

²⁴ »Dopisi-Od Gospića«, *Hervatska*, 18. lipnja 1871./br. 25.

²⁵ »Dopisi-Od Velebita«, *Hervatska*, 25. lipnja 1871./br. 26.

²⁶ »Vesti-Zagreb«, *Hervatska*, 9. srpnja 1871./br. 28.

²⁷ Isto kao u bilj. br. 25.

²⁸ »Dopisi-Iz Like«, *Hervatska*, 17. rujna 1871./br. 38.

²⁹ Isto kao u bilj. br. 25.

³⁰ Isto kao u bilj. br. 28.

³¹ Isto kao u bilj. br. 25. i 28.

³² Isto kao u bilj. br. 25.

se po Krajini čak i ordenje.³³ Dok se Krajišnicima tako na razne načine izigravaju njihova prava u korištenju šuma, istovremeno su se one za tuđinsku korist nemilice sjekle. Kao primjer austrijskog gospodarenja krajiškim šumama u već spomenutom dopisu od Velebita autor navodi da se u »Padežih«, na području otočke regimente, gdje su nekad bile guste i raznovrsne šume, osnovalo društvo »tudjinacah, uz delničtvo naših domaćih »domorodacah«, pogradilo makine i pile«, te se šume sijeku, krče i pilaju, a zatim odvoze u »tudjinstvo«, gdje se prodaju za »tudjinsku korist«.³⁴

Opsežnom zakonodavnom materijom koja je pratila carski manifest 8. lipnja 1871. regulirano je i pitanje krajiških šuma. Utvrđeno je da se polovica šuma dodijeli krajiškim općinama u potpuno vlasništvo, dok druga polovica postaje vlasništvo ugarske države. Na carski manifest i prateće zakone osvrnula se i *Hrvatska* u članku *Raspustjanje granice*, ocjenjujući da se tu »maglovito govori o graničarskih šumah«, da se »natuca« o tome kako će graničarima biti predana polovica šuma, a osim toga govori se također i o »ustanovah za otkup dervarine, pašarine i šumarine«. Autor smatra da te zakonske odredbe nisu dovoljno jasne, pa se čeka da se one razjasne u primjeni.³⁵ Nezadovoljstvo pravaša uredbom kojom je Krajišnicima »samo polovina njihove šume zajamčena« pojačano je još više vijestima da bi se od dohotka graničarske polovice morala otprilike »p o l o v i n a istoga dohotka odbiti« i ustupiti državi u ime troškova uprave i gospodarenja,³⁶ dok će, po njihovom mišljenju, Mađari od svoje polovice plaćati zajedničke austrijsko-mađarske dugove.³⁷ *Hrvatska* upućuje na zabrinutost Krajišnika, jer im se polovica šuma oduzima, a ne znaju kakva će biti ona polovica koju će dobiti.³⁸ Zabrinutost Krajišnika nije bila bezrazložna ako znamo da su krajiške općine dobile više šuma po kvantiteti, ali slabijih po kvaliteti.³⁹ Posljedica, dakle, opravdanih zebnji Krajišnika bilo je i mišljenje dopisnika iz Banske granice da se tzv. državne šume »u ovom stanju za čas ostave« i da tu stvar temeljito razmotri budući Hrvatski sabor, »ter svojim zmožnim glasom to celo dobro proglasi našom imovinom« i da tako zauvijek prestane tuđe gospodarenje hrvatskim dobrima.⁴⁰ *Hrvatska* je također upozoravala da je pučanstvo Krajine »razpaljeno« zbog dijeljenja šuma, te da bi stoga bilo dobro da se gospoda u Beču i Pešti okane te »škakljive diobe«.⁴¹

Osim problema vezanih uz šume, dopisnici ukazuju i na stanje trgovine, zanata i obrta u Vojnoj krajini. Jedan dopis iz Gline, s područja I. Banske pukovnije, pruža nam uvid u osnovne probleme trgovine i obrta na krajiškom području. Autor ističe da je Krajinu preplavila njemačka roba, čijoj konkurenciji domaći privrednici ne mogu odolijeti. Od »Švabe« darovani »Gewerbe-

³³ »Dopisi-Od Velebita«, *Hrvatska*, 11. lipnja 1871./br. 24.

³⁴ Isto kao u bilj. br. 25.

³⁵ »Raspustjanje granice«, *Hrvatska*, 25. lipnja 1871./br. 26.

³⁶ »Sitnice«, *Hrvatska*, 13. kolovoza 1871./br. 33.

³⁷ Isto kao u bilj. br. 28.

³⁸ »Dopisi-Iz gornje krajine«, *Hrvatska*, 1. listopada 1871./br. 40.

³⁹ I. Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*, Zagreb 1972., str. 113.

⁴⁰ »Dopisi-Iz banske granice«, *Hrvatska*, 27. kolovoza 1871./br.35.

⁴¹ »Dopisi-Iz ogulinske Krajine«, *Hrvatska*, 30. srpnja 1871./br. 31.

freiheit« (sloboda obrta) znači, po mišljenju dopisnika, »naš zator«. Budući da u Krajini domaća gospodarska djelatnost nije uživala potporu i zaštitu državne vlasti, »zanatlije naši podlegoše maloj ceni tuđe robe«. Pisac uzroke »švabske« orijentacije prema našim tržištima otkriva u nemogućnosti da se ti proizvodi plasiraju na zapadna tržišta. Ovakva ocjena u skladu je s pravaškim motrištem koje Nijemcima/Austrijancima, za razliku od Francuza, koje im u svemu pretpostavlja, odriče bilo kakve sposobnosti, podcjenjujući njihova dostignuća kako na gospodarskom tako i na svim ostalim područjima. Ovaj stav naročito se potencira nakon sukoba i poraza Francuske u ratu s Pruskom 1870. godine. Naglašavajući da »Švabini proizvodi, i uma i fabrike u prosvetljenom svetu neimadu mjesta«, pa zato i njihov »Zug nach Osten«, autor dopisa nas upućuje i na ekonomske motive politike njemačkog Dranga. Trgovina je, zaključuje dopisnik, jezgra politike, a gdje »neima trgovine tu neima blagostanja, a samo dobrostojeći narod može i umom napredovati«. ⁴²

Osim navedenog, na opseg trgovine, naročito s Bosnom, u Hrvatskoj i Banskoj krajini negativno je utjecala i carinska zaštita austrijskog tržišta, odnosno, kako piše dopisnik *Iz banske granice*, »c a r i n s t v o« po najnepravednijem razmjeru i ključu, »neopisiva deračina«. Dok je turska državna vlast carine dala u zakup, te njeni podanici kad tjeraju stoku ili nose neku drugu robu na austrijsko tržište »plate malo«, a kad kupuju za to »neplate svojoj vladavini gotovo ništa«, naše (austrijske) carine, naglašava pisac, pobiru na našim tržištima izuzetno visoke carinske pristojbe, koje se osim toga, što predstavlja dodatno opterećenje, plaćaju u srebru, tj. u kovanu novcu koji je povučen iz prometa i predstavlja rijetkost, pa ga narod mora kupiti doplatom u papirnatom novcu. Uza sve to, Krajišnik je ipak prisiljen kupovati na turskom području žito i stoku, jer svojom proizvodnjom ne može podmiriti potrebe. Stoga dopisnik, kao odgovor na pitanje »zašto nam se za nužnu hranu tolika novčana globa namitje«, kao rješenje predlaže znatno smanjenje »cenika carinskog« koji bi se plaćao »u onoj novčanoj vrednoti, koja po državnoj zapovedi kola u darodu t.j. u pertenu novcu«. Time bi ujedno došlo i do prestanka krijumčarenja kojem se narod podao da bi izbjegao toj »neopisivoj deračini«, a što su mnogi platili glavom, mnogi tamnicom i tjelesnim kaznama »od kojih prosvetljeni narodi čak neme životinje obraniti nastojahu«. Pravi motiv ovakve carinske politike dopisnik otkriva u želji »dušmana« da spriječi svako općenje Krajišnika sa »susednom nam bratjom« u Bosni, ⁴³ »zapadnoga, iztočnoga i muhamedanskog verosledstva, a ta naša bratja jesu po istini Hrvati«. ⁴⁴ Tako će biti dok god bude »tudjinac« gospodar u Krajini.

Jedan od problema Vojne krajine tog vremena bila je i dioba kućnih zadruga. ⁴⁵ U Krajini je pitanje zadruga bilo kodificirano zakonima iz 1807. i 1850.

⁴² »Dopisi-Glina«, *Hrvatska*, 9. srpnja 1871./br. 28; Zaključak koji je autor dopisa na kraju iznio gotovo je istovjetan Kvaternikovom u članku »Tergovina hrvatska« koji je *Hrvatska* objavila 17. rujna 1871./br. 38.

⁴³ »Dopisi-Iz banske granice«, *Hrvatska*, 14. svibnja 1871./br. 20.

⁴⁴ *Isto*; »Dopisi-S izvora Otešice«, *Hrvatska*, 4. lipnja 1871./br. 23.

⁴⁵ M. Valentić, *Vojna krajina*, n. dj., str. 51.–57.; D. Pavličević, *Krajiško zadružno zakonodavstvo 1807.–1889.*, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 25, Zagreb 1992., str. 149.–162.

godine, koji su štitili zadrugu kao temelj cjelokupnog krajiškog sustava. Carском naredbom 1859. dioba je još više otežana, jer se od Krajišnika zahtijevalo, ako žele diobu kućne zadruge, da imaju kuću i gospodarske zgrade od čvrstog materijala, čemu oni nisu mogli udovoljiti. Tek nakon Nagodbe 1867. godine prestala je zaštita kućnih zadruga. Reformom 1868., a naročito zakonom iz lipnja 1871. dioba zadruga je znatno liberalizirana. Premda se u *Hrvatskoj* samo na jednom mjestu spominje dioba zadruga u Krajini, iz tog šturog dopisa ipak doznajemo da je nastupilo »otrovno vreme diobe zadrugah, koja i u vojnoj granici mah preotimlje«. ⁴⁶ Jedan dopis iz Oriovca, iako ga autor ne veže uz problematiku rasapa kućnih zadruga, zanimljiv nam je zbog opisa krajiškog sela u Posavini i zaključka da ni u ostalim dijelovima Krajine stanje nije ništa bolje. »Kuća, u kojoj je pred 20 godina bilo 30–40 duša, imade ih sada desetak. Kuća, koja onda imala blaga pun dvor ima par keržljavih konjah, a ni para pluznih volova. Kuća koja i sada imade pet jutara vinograda, na divnom položaju, neima kapi vina. Šljivik jutro velik nedaje šljivah ni za jelo – za kliparu nimali. Netrebam ni spominjati, da vinova loza postaje vinjagom, polja da postaju šikarami.« Ovakvo stanje je, po mišljenju dopisnika, posljedica njemačkih škola u kojima Krajišnik ništa ne čuje o gospodarstvu, naprotiv, »uvek se radilo tuda izbiti graničaru volju za gospodarstvo, samo da u daljini bude hrabar, bez duše, austrijanski soldat«. ⁴⁷ Ovim zaključkom otvara nam se još jedan problem, kojem uz pitanje krajiških šuma dopisnici iz Krajine posvećuju najveću pažnju. To je problem škola u Krajini. Upravo bi dobre škole, smatraju pravaši, trebale biti čvrst temelj napretku u svakoj struci i jedina poluga prosvjete, »za podići bolju i srećniju budućnost bilo koga naroda«, a škole u Krajini su »gotovo svetogerdje«. ⁴⁸ Umjesto da djeci usađuju ljubav za »slobodu, rad i domovinu«, tako da se kad porastu dušom i tijelom posvete napretku svog naroda, ⁴⁹ škole u Krajini ustrojene su tako da ubijaju duh i tijelo hrvatske mladosti, »cvet naroda«, a sve to s ciljem da bi bili »verni podložnici despocije«. »Ubij im duh da nemaju samostalnost, ubij telo da nemaju serdčenosti, ubij svest da se u sebe nepouzđaju«. ⁵⁰ To je pravi razlog, ističu dopisnici, zašto su škole u Krajini zadnja stvar. ⁵¹ Umjesto da se, kao svugdje i u svim školama, najveća pažnja posvećuje materinjem jeziku, ⁵² u Krajini je glavno da se uči »švabski jezik«, ⁵³ »nemački, nemački treba učiti – kliču austrijske sluge«. ⁵⁴ Hrvatsku djecu podučavaju učitelji koji ne znaju hrvatski i hrvatskog se jezika srame. ⁵⁵ Osim toga, učitelj je bez ikakvog ugleda i podvrgnut je vojničkoj kontroli, nema mogućnosti da se pri-

⁴⁶ »Dopisi-Iz banske granice«, *Hrvatska*, 27. kolovoza 1871./br. 35.

⁴⁷ »Dopisi-Od Oriovca«, *Hrvatska*, 5. veljače 1871./br. 6.

⁴⁸ »Dopisi-Iz Like«, *Hrvatska*, 9. srpnja 1871./br. 28.

⁴⁹ Isto; »Dopisi-Belovar«, *Hrvatska*, 5. ožujka 1871./br. 10.

⁵⁰ »Dopisi-Iz belovarske krajine«, *Hrvatska*, 14. svibnja 1871./br. 20.

⁵¹ »Dopisi-Od Velebita«, *Hrvatska*, 27. kolovoza 1871./br. 35.

⁵² Isto kao u bilj. br. 48.

⁵³ »Dopisi-Iz banske granice«, *Hrvatska*, 14. svibnja 1871./br. 20.

⁵⁴ »Dopisi-Belovar«, *Hrvatska*, 22. siječnja 1871./br. 4.

⁵⁵ Isto kao u bilj. br. 49; »Dopisi-S izvora Otešice«, *Hrvatska*, 4. lipnja 1871./br. 23.

premi i usavrši, a zbog svoje »prosjačke plaće« mora se i s glađu boriti.⁵⁶ Kada djeca izađu iz takve škole ne znaju svoj jezik, a o hrvatskoj povijesti i zemljopisu znaju koliko i prije nego što su školu završili.⁵⁷ Od takve škole ne može biti nikakve koristi za narod, nego djeca mogu samo zamrziti školu i knjigu, a naučiti se »mitu i dangubi«.⁵⁸ Poslije školovanja »pod despotičkom kandžijom« mladiću »okeržljavi telo, onemogne duh, nezna ni poštena lista u svom jeziku napisat, a što je najgore, on to ni neopaža, već ga je despocia obsvedočila, da..., sve zna«.⁵⁹

No, Austrija, upozorava se iz Krajine, širi »barbariju švabske kulture« i na druge načine.⁶⁰ Odrasli govore »pol švabski pol hrvatski«, u crkvi se pjeva »vor dir o Gott«, a austrijski službenici, kojima je Krajina pretrpana, dovukli su i »švabsko kazalište« da širi raspuštenost i barbarstvo.⁶¹ Hrvatski narod »od naravi tako darovit da bi mogao uz naravan i slobodan razvitak najprosvetljenijem narodu uz nogu stati« lijek postojećem stanju može naći samo u slobodi. »Svakomu svoje. Švabi njegova kultura, a nami naša volja«, zaključuje dopisnik iz Krajine.⁶²

Vlada je puk u Krajini i u »zdravlju posvema zapustiti uznastojala«.⁶³ Liječnik i bolesnik se ne razumiju. Liječnik dolazi tek kad bolesnik umire, a za smrt izdaje potvrdu a da i ne provjeri je li čovjek doista mrtav. Uz to i »doktori bez diplome« krv puštaju ljudima i truju ih.⁶⁴ Babice su također tuđinke, pa im žene ne vjeruju. Sve je to dokaz, upozorava dopisnik *Iz banske granice*, da strana vlast u Krajini ne pokazuje ni dobru volju ni brigu za narod, jer bi inače već davno o državnom trošku »u glavnome gradu podigla učeni zavod za primalje«.⁶⁵

Posljedica nebrige vojne vlasti za puk u Krajini bila je i opća pravna nesigurnost. Stoga se u dopisima kao »preka nužda« ističe potreba pune sigurnosti »osobe i imovine«. »Militarska vladavina« niti je taj problem znala riješiti, niti je pokazala volje, a narod je zavrijedio da za terete koje podnosi i koji pune državnu blagajnu tu sigurnost uživa, ističe dopisnik.⁶⁶ U Krajini je stanje takvo »da se već moje i tvoje neštiti«, »ja tvoje mogu mestimice kao neovlašćen prodati, darovati, odstupiti«, a tužba je bezuspješna.⁶⁷

⁵⁶ Isto kao u bilj. br. 51.

⁵⁷ Isto kao u bilj. br. 53.

⁵⁸ Isto kao u bilj. br. 49. i 51.

⁵⁹ Isto kao u bilj. br. 49.

⁶⁰ »Dopisi-Od Oriovca«, *Hrvatska*, 5. veljače 1871./br. 6.

⁶¹ »Dopisi-Belovar«, *Hrvatska*, 22. siječnja 1871./br. 4; »Dopisi-Varaždin«, *Hrvatska*, 12. ožujka 1871./br. 11.

⁶² Isto kao u bilj. br. 49.

⁶³ »Dopisi-Iz banske granice«, *Hrvatska*, 27. kolovoza 1871./br. 35.

⁶⁴ »Dopisi-Od Ivanca«, *Hrvatska*, 11. lipnja 1871./br. 24.

⁶⁵ Isto kao u bilj. br. 61.

⁶⁶ »Dopisi-Iz banske granice«, *Hrvatska*, 14. svibnja 1871./br. 20.

⁶⁷ »Dopisi-S izvora Otešice«, *Hrvatska*, 4. lipnja 1871./br. 23.

Svi ovi problemi teško su tištili Krajišnike, uzrokujući »burkanje pravedna gnjeva proti samovolji i samosilju«. ⁶⁸

Ni poslije 8. lipnja 1871., kada je konačno donesena odluka o sjedinjenju Varaždinske pukovnije, gradova Senja i Bjelovara, tvrđave Ivanić i vojne općine Sisak s Banskom Hrvatskom te o procesu razvojačenja u preostalim dijelovima Hrvatsko-slavonske krajine, u pisanju političara i publicista oko *Hrvatske* ne opaža se nikakva razlika u odnosu na motrišta i raspoloženje iz prve polovice 1871. godine. Lipanjske reforme dopisnici iz Krajine tumače kao pokušaj da se stiša nezadovoljstvo Krajišnika, da ih se iz »Hrvatske izpelja« i upotrijebi kao sredstvo protiv Mađara. ⁶⁹

Za svoje planove Beč kao i dosada, ističe *Hrvatska*, koristi Slavoserbe. Kao dokaz tome ističe se Ogulinska predstavka, ⁷⁰ koja je po ocjeni pravaša »novo zercalo vertoglavosti i lupeštine slavoserbske«. ⁷¹ I prije te predstavke politiku Narodne stranke glede krajiškog pitanja pravaši žestoko osuđuju. Cilj politike Narodne stranke u Krajini od Nagodbe do ustanka u Rakovici nisu bili razvojačenje i sjedinjenje, nego ponajprije provedba izbora za Hrvatski sabor, da bi narodnjaci ojačani krajiškim zastupnicima parlamentarnim putem postigli reviziju Nagodbe. ⁷² Ako Hrvati budu slijedili »sisačke zvonare«, ostat će »hrvatsko državno pravo, i celokupnost hrvatske dežave na klinu«, a dokaz za to je upravo politika Narodne stranke-Slavoserba, kojom se radi protiv ukinuća Krajine. ⁷³ Dopisnik iz Krajine tvrdi da su upravo Ogulinci »možebit i ponajžestiji u zahtevanju da se Krajina razvojači, i to do kraja« te da narodnjaci u Krajini »nisu po računu izdajice«, nego samo slijepi sledbenici nekolicine licemjera, a razlog što su u tolikom broju potpisali predstavku bio je samo taj što su pred očima imali samo njen kraj, gdje se od vladara traži da nikada ne dopusti da se o Krajini odlučuje »bez njezin a sudelovanja u budućem saboru hrvatskom«, a upravo to i ništa više Ogulinci i ne žele. ⁷⁴ Isti dopisnika objašnjava i zašto su se potpisi pravaša našli na toj predstavci. Stranka prava ne samo što je postavila uvjete pod kojima će potpisati predstavku, nego je štoviše, da bi bila sigurna kako će svi njezini zahtjevi biti uvaženi, sastavila i »posebnu, novu hrvatsku predstavku«, kojom se jedino zahtijeva razvojačenje Krajine i poziv na buduću Hrvatski sabor. U

⁶⁸ »Dopisi-Od Velebita«, 18. lipnja 1871./br. 25.

⁶⁹ »Dopisi-Na Sokolovoj Gredi«, *Hrvatska*, 23. srpnja 1871./br. 30; »Ogulinska predstavka«, *Hrvatska*, 9. srpnja 1871./br. 28; »Dopisi-Od Velebita«, *Hrvatska*, 13. kolovoza 1871./br. 33; »Nove slobode krajiške«, *Hrvatska*, 17. rujna 1871./br. 38.

⁷⁰ Ogulinsku predstavku, protest Ogulinske pukovnije protiv odluke o razvojačivanju cijele Krajine, objavio je *Branik* 23. lipnja 1871. Vidi: M. Valentić, »Ustanak u Vojnoj krajini 1871. godine«, *Časopis za suvremenu povijest* 23 (1–3), Zagreb 1991., str. 112.; Isti, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849–1881.*, Zagreb, 1981., str. 241.

⁷¹ »Ogulinska predstavka«, *Hrvatska*, 9. srpnja 1871./br. 28.

⁷² Mirko Valentić, »Hrvatsko-slavonska Vojna krajina u 1860-im godinama«, *Časopis za suvremenu povijest* I, Zagreb 1972., str. 69.

⁷³ »Dopisi-Belovar«, *Hrvatska*, 22. siječnja 1871./br. 4.

⁷⁴ »Dopisi-Iz ogulinske Krajine«, *Hrvatska*, 30. srpnja 1871./br. 31.

toj predstavci, napominje dopisnik, nema uvreda i napada na Mađare, jer »isti samo švabskom politikom rade«, a za Hrvatskom i hrvatskim državnim pravom posežu »podlih Hervatah izdajom namamljeni«. Stranka prava je tražila da se njihova predstavka pošalje vladaru umjesto one »ogulinske predstavke nemačke« i, tvrdi dopisnik, tako im je i bilo obećano, ali nije ispunjeno. Samo u smislu ove druge predstavke pravaši su dali svoje potpise.⁷⁵ Dopisnik *Iz ogulinske krajine* ističe da su reforme iznenadile cijelu Gornju krajinu i da nisu ispunile očekivanja Krajišnika, jer oni žele sve ili ništa,⁷⁶ a od reformi se nitko dobru ne nada.⁷⁷ U već spomenutom članku *Razpustjanje granice* osvrnula se *Hrvatska*, osim pitanja krajiških šuma, na još »nekoje ustanove« koje pravašima nisu bile »ni malo po čuđi«. Između ostalog, pisac članka se pita koji će tuđinac otići iz Krajine kada sadašnji službenici granice prelaze u civilnu službu, tj. kad svi aktivni službenici šumarski, građevni, školski, pa živinari, zidari, tesari, primalje itd. »imadu se ostaviti nadalje u častih njihovih«. Hrvatski jezik, ističe se zatim, samo je u političkoj i pravosudnoj upravi proglašen »takodjer« službenim, dakle samo u dvije struke i samo »takodjer« službeni. U ovim spisima zaboravljeni su, odnosno nisu opskrbljeni imanjem i zemljom vojnički časnici graničari i njihove obitelji.⁷⁸ Ni od najnovijih školskih reformi nisu Krajišnici očekivale nikakve koristi, jer su tim reformama premješteni »iz Hrvatske u Tirolsku, jerbo školski zakon što no je nedavno za Cislajtaniju stvoren, prepisala je krajiška vojna oblast u Beču, ter Krajinu njim obdabila«. ⁷⁹ Rješenje i ovog pitanja, tj. »valjani školski zakon«, očekivali su pravaši iz Krajine od budućeg Hrvatskog sabora.⁸⁰ Što se šuma tiče, »i to zadnje dobro naše hoće sada Magjar s nami podeliti, tj. dati će nam kako njega volja del«, pa, usprkos tome što Mađari obećavaju Krajišnicima pravednost i naklonost, »za Krajinu se je već odavna magjarska jestvina usmerdila«. ⁸¹ No, opazit ćete, upozorava dopisnik, »da vam je Austria zmiju u njedra turila, u mesto krajiške jabuke«, te u nastavku dopisa otkriva da su Krajišnicima, uz već spomenute, dobro poznati svi motivi koji su Mađare pokretali u borbi za oslobođenje Krajine od »vojničkog jarma, od gospodstva austrijanskog«. Prvo ste učinili, ističe dopisnik, »boječ se našeg oružja, a ono drugo, da to nesno-sljivo gospodstvo na sebe protegnete« i dodaje da, ako Ugarska želi, a to je ujedno i jedino pravedno i po nju korisno, da se pitanje Krajine riješi u »dobru sporazumu«, ona mora nastojati da Krajišnici dođu u Hrvatski sabor, gdje će odlučiti s »družinom hrvatskom: kako ćemo živeti, kako i okle naše službenike plaćati; hoćemo li u kakovu savez s Ugarskom biti«. ⁸²

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ »Dopisi-Na Sokolovoj Gredi«, *Hrvatska*, 23. srpnja 1871./br. 30.

⁷⁸ »Razpustjanje granice«, *Hrvatska*, 25. lipnja 1871./br. 26.

⁷⁹ »Dopisi-Iz banske granice«, *Od Velebita*, *Hrvatska*, 27. kolovoza 1871./br. 35.

⁸⁰ »Dopisi-Iz banske granice«, isto kao u bilj. br. 79; »Dopisi-Iz banske granice«, *Hrvatska*, 14. svibnja 1871./br. 20.

⁸¹ »Dopisi-Iz Like«, *Hrvatska*, 17. rujna 1871./br. 38.

⁸² »Dopisi-Iz gornje krajine«, *Hrvatska*, 1. listopada 1871./br. 40.

Nastupilo je stanje »smetenih reformah«,⁸³ koje su Krajišnicima bacili »kao suhu koru kruha prosjaku« bez ikakvog objašnjenja.⁸⁴ Mnogo je toga Krajišnicima bilo nejasno i u pitanju upravne organizacije Krajine. To je bio razlog zašto su pojedine satnije različito odgovarale na reforme. Tako, na primjer, saznajemo od dopisnika *Iz gornje krajine* da neke satnije nisu željele ništa znati o reformama te su uskratile svoj potpis, a među njima je bila i satnija »ladjevačka slunjske pukovnije«. Druge su pak, a među njima je bila i rakovička satnija ogulinske pukovnije, žalosno pristale na uređivanje kotara i općina, ali su napomenule »da to samo onda stoji, ako se njihove šume na miru puste, i ako se u dođuću sabor, t. j. ovaj koji se ima sastati, njihovi poslanici pozovu«. ⁸⁵ Po Krajini austrijski agenti i Slavoserbi huškaju Krajišnike protiv razvojačenja, plašći ih mađarskom opasnošću, ponavlja se u *Hervatskoj* u više navrata, a sve to s namjerom, ističu pravaši, da Austrija opet iskristi granicu protiv Mađara.⁸⁶ Cilj je što više Krajinu uznemiriti, izazvati nemir i gnjev naroda, ističe *Hervatska*, pa su u tu svrhu počeli i progoni potpisnika Ogulinske predstavke, koje se vuče pred istražne komisije kao zločince »zato što se dadoše navesti po švabskih trubilih na tanak led«. ⁸⁷ Istraga se vodi i protiv Petra Vrdoljaka, »koga svet štuje i ljubi«, zbog, tvrdi se u dopisu, lažne optužbe »da buni puk proti reformam«. U cijeloj Gornjoj krajini na dnevnom redu su istrage, i u Slunju i u Plaškom i u Ogulinu.⁸⁸ Posljedica takvog stanja doista je bilo jako antimadžarsko raspoloženje krajiškog puka. No, u preposljednjem broju *Hervatske* poručuje se iz Gornje krajine, a u smislu i na tragu prijašnjih dopisa da će Hrvati sami odlučiti za što će, kada i protiv koga vojevati,⁸⁹ da su krajiški Hrvati progledali, »i u kratak ovaj čas dalje vidimo, nego li bi si ikoj naših tlačiteljah i pomisliti mogao«. ⁹⁰ U ovoj poruci jasno je prisutna aluzija na ustanak, ali i njegov krajnji cilj, oslobođenje i od švapskog i od mađarskog gospodstva, dakle, hrvatska država kakvu su pravaši uvijek i imali pred očima »neokernjenu u svojih medjah i neoskvernjenu u svojih pravih, samostalnu i neodvisnu.« ⁹¹ Da su pravaši imali u vidu i akciju drugačijeg karaktera za rješenja krajiškog i uopće hrvatskog pitanja od one koja se javno isticala, moglo se naslutiti iz niza dopisa i članaka koji su stizali uredništvu *Hervatske* tijekom 1871. godine. Prigodom obilježavanja dvjestote obljetnice pogibije Zrinskog i Frankopana, događaja koji pravaši ne krste urotom, nego »obranom svetom svete svoje pravice«, ⁹² objavljeno je u *Hervatskoj*

⁸³ »Dopisi-Iz gornje krajine«, *Hervatska*, 1. listopada 1871./br. 40.

⁸⁴ »Dopisi-Iz Like«, *Hervatska*, 17. rujna 1871./br. 38.

⁸⁵ »Dopisi-Iz gornje krajine«, *Hervatska*, 1. listopada 1871./br. 40.

⁸⁶ Isto; »Ogulinska predstavka«, *Hervatska*, 9. srpnja 1871./br. 28; »Dopisi-Od Velebita«, 13. kolovoza 1871./br. 33; Isto kao u bilj. br. 78.

⁸⁷ »Nove slobode krajiške«, *Hervatska*, 17. rujna 1871./br. 38.

⁸⁸ Isto kao i u bilj. br. 84.

⁸⁹ »Napr.: Osvedočenje Granice«, *Hervatska*, 15. siječnja 1871./br. 3.

⁹⁰ Isto kao u bilj. br. 85.

⁹¹ »Dopisi-Belovar«, *Hervatska*, 8. siječnja 1871./br. 2.

⁹² »Karlovac«, *Hervatska*, 26. ožujka 1871./br. 13.

nekoliko većih članaka,⁹³ u kojima se oni, njihov čin i duh »zaštitnik i širitelj ideje slobode i nezavisnosti hrvatske«⁹⁴ veličaju i ističu kao uzor istinskih vrijednosti hrvatskog naroda. Pravaši pozivaju da se nad njihovim »grobom »udari veliki naroda hrvatskoga savez ... da se unapred u nas znade samo je d a n cilj: sloboda, nezavisnost i jedinstvo naroda i deržave hrvatske na s v e strani«.⁹⁵ Na veliku svetkovinu koju je Stranka prava organizirala u spomen na hrvatske mučenike Zagreb je »ostao posvema gluh«, ispisujući tako, po riječima Eugena Kvaternika, izgovorenima u govoru na pragu uredništva *Hrvatske*, »sramotan list ... u povesti hrvatskoj«.⁹⁶ Među onima koji su se odazvali pozivu na svečanost bila su i tri graničara »Hervata istočnog zakona, u crvenoj hrvatskoj odori, za pojasom handžar i kubure«, koji su i na banketu u Maksimiru i u crkvi imali počasna mjesta, a društvo ih je »osobito odlikovalo«. Na banketu jedan je od graničara u zdravici rekao da su Krajišnici spremni »za pravicu i domovinu svoju i glave gubiti«. Na putu iz Maksimira u Zagreb na čelu povorke zastavu je nosio »graničarah gost glavni, iza njega stupaše mu druga dva«.⁹⁷ Među mnogim čestitkama upućenima središnjici stranke u povodu proslave svojim sadržajem izdvaja se telegram upućen odtranke prava iz Karlovca: »Slava Vam koji složno slavite uspomenu hrvatskih žertvah samosilja švabskoga koga nas Bog i složnost hrvatskih junakah skoro oslobodi«.⁹⁸

U ozračju pripremanja proslave, a u vezi s mogućim neuspjehom na predstojećim izborima, pisao je Kvaternik E. Halperu, sredinom travnja, da »protiv sužanjstva postoji i drugi lijek«.⁹⁹ O tom drugom lijeku protiv sužanjstva piše i dopisnik *Od Velebita* 18. lipnja riječima: »Što se to reguši Velebit, što li se to pod njime mukli šapat i žamor razleže.... Samovolja i samosilje. To je što uzrokuje mukli šapat i žamor ispod Velebita, to bi moglo skoro učiniti, da bude gromko odjekivao zvuk: Diži se, hora je«.¹⁰⁰ U dopisu *Iz ogulinske Krajine* 30. srpnja izražena je odlučnost Krajišnika da »ako uztreba, neka za ta prava opet kervca poteče, tako da svoji postanemo, da se zlatne slobode dostanemo«.¹⁰¹ I dok Kvaternik piše Halperu 12. rujna »Eh, saborovati ćemo i saborovati, kako već hrvatski narod nije ni 350 godinah saborovao«,¹⁰² aludirajući na sabor slobodne Hrvatske nakon ustanka u Rakovici, 1. listopada

⁹³ »Naši mučenici«, *Hrvatska*, 2. travnja 1871./br. 14; »Hervati, Odziv Hervatah, Hervati 'sub rosa'«, *Hrvatska*, 30. travnja 1871./br. 18; »Svetkovina Zrinjsko-Frankopanska«, *Hrvatska*, 7. svibnja 1871./br. 19.

⁹⁴ »Naši mučenici«, Isto kao u bilj. br. 93.

⁹⁵ Isto kao u bilj. br. 94.

⁹⁶ »Svetkovina Zrinjsko-Frankopanska«, Isto kao u bilj. br. 43.

⁹⁷ Isto kao u bilj. br. 96.

⁹⁸ *Hrvatska*, 7. svibnja 1871./br. 19.

⁹⁹ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (AHAZU), Pismo E. Kvaternika E. Halperu 16. travnja 1871., XV 22/B–10.

¹⁰⁰ »Dopisi-Od Velebita«, *Hrvatska*, 18. lipnja 1871./br. 25.

¹⁰¹ »Dopisi-Iz ogulinske Krajine«, *Hrvatska*, 30. srpnja 1871./br. 31.

¹⁰² AHAZU, Kvaternikovo pismo Halperu 12. rujna 1871., XV 22/B–20.

Hrvatska objavljuje dopis *Iz Kerbave*: »Svanula zora, primakla se hora! Van s ljudmi neobične boje! Sledimo primer naših praotaca .... Bog na pomoć, i skoro smo okovah oprošteni, koji nam prečiše s našom bratjom u društvu živeti. Mali još čas i jaram pade dolje.... Zaoriti bude našimi lugovi dični – oj, i vijati se mesto crno-žutog trobojni naš steg širom bojne Like i Kerbave kao i čitavoga miloga doma hervatskoga.«¹⁰³

S U M M A R Y

THE PARTY OF RIGHT'S »HERVATSKA« CONCERNING THE CONDITIONS IN THE MILITARY FRONTIER IN 1871

The Party of Right's weekly, *Hrvatska*, which was published in Zagreb from January to October 1871, devoted much attention to the many problems effecting the population of the Military Frontier. Widespread disaffection in the Military Frontier was understandable due to the critical economic, cultural, educational, and health conditions. Seeing these problems as closely connected to the constitutional and legal status of the Military Frontier, the writers of *Hrvatska* demanded the dismantling of its separate (military) administration and its re-integration into a territorially whole and independent Croatian state, wherein the problems of the Military Frontier could be solved by the people themselves through freely-elected representatives in the Croatian Sabor (Parliament). Besides these publically expressed concepts, one can discern between the lines of the articles written in *Hrvatska* during 1871 that some adherents of the Party of Right held other ideas as to how to solve the problems of the Military Frontier, and indeed, the Croatian question generally; these individuals hoped that the amassed disaffections of the Frontier's inhabitants would be resolved by force.

---

¹⁰³ »Dopisi-Iz Kerbave«, *Hrvatska*, 1. listopada./1871./br. 40.